

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

VOL.3 № 2

2026

O'ZBEK VA INGLIZ GAZETALARIDA YURIDIK TERMINLARNING MORFOLOGIK SHAKLLANISH MEXANIZMLARI

Usmonova Oyshajon Rozmatovna

Toshkent Davlat Yuridik Universiteti, v.b. dotsent

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz gazetalarida qo'llaniladigan yuridik terminlarning morfologik shakllanish mexanizmlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ommaviy axborot vositalarida yuridik terminlarning yasash usullari, affiksatsiya, so'z birikmasi va terminologik moslashuv jarayonlarini aniqlashdan iborat. Metodologik jihatdan korpusga asoslangan qiyosiy tahlil, deskriptiv va statistik yondashuvlardan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'zbek gazetalarida affiksatsiya va sintaktik yasash ustun bo'lsa, ingliz gazetalarida konversiya, kompozitsiya va qisqartmalar faolroq qo'llaniladi. Tadqiqot natijalari yuridik diskurs va tarjima nazariyasi uchun muhim ilmiy xulosalar beradi.

Kalit so'zlar: yuridik terminologiya, morfologik shakllanish, gazeta tili, qiyosiy tahlil, o'zbek tili, ingliz tili, ommaviy axborot vositalari

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В УЗБЕКСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ГАЗЕТАХ

Усмонова Ойшажон Розматовна

Ташкентский государственный юридический университет, и.о. доцента

Аннотация

В статье проводится сравнительный анализ морфологических механизмов формирования юридических терминов, используемых в узбекских и английских газетах. Основная цель исследования заключается в выявлении способов словообразования юридических терминов в средствах массовой информации, включая аффиксацию, словосочетательные модели и процессы терминологической адаптации. Методологической основой послужили корпусно-ориентированный сравнительный анализ, а также дескриптивный и статистический подходы. Результаты исследования показывают, что в узбекских газетах преобладают аффиксация и синтаксическое словообразование, тогда как в английских газетах более активно используются конверсия, композиция и аббревиация. Полученные выводы имеют важное значение для изучения юридического дискурса и теории перевода.

Ключевые слова: юридическая терминология, морфологическое формирование, язык газет, сравнительный анализ, узбекский язык, английский язык, средства массовой информации.

MORPHOLOGICAL MECHANISMS OF THE FORMATION OF LEGAL TERMS IN UZBEK AND ENGLISH NEWSPAPERS

Usmonova Oyshajon Rozmatovna

Tashkent State University of Law, Acting Associate Professor

Abstract

The article provides a comparative analysis of the morphological mechanisms involved in the formation of legal terms used in Uzbek and English newspapers. The main objective of the study is to identify the word-formation methods of legal terminology in mass media, including affixation, phrase formation, and processes of terminological adaptation. Methodologically, the research employs corpus-based comparative analysis, as well as descriptive and statistical approaches. The findings indicate that affixation and syntactic formation prevail in Uzbek newspapers, whereas conversion, composition, and abbreviation are more actively used in English newspapers. The results offer significant implications for legal discourse studies and translation theory.

Keywords: legal terminology, morphological formation, newspaper language, comparative analysis, Uzbek language, English language, mass media.

Globalashuv jarayonlari, huquqiy munosabatlarning murakkablashuvi va ommaviy axborot vositalarining jamiyat hayotidagi roli kuchayishi natijasida yuridik terminologiya gazeta tilining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Bugungi kunda gazeta matnlari nafaqat axborot yetkazish, balki huquqiy ongni shakllantirish, qonunchilikdagi o'zgarishlarni ommaga tushunarli shaklda bayon etish vazifasini ham bajaradi. Shu sababli gazetalar tilida qo'llanilayotgan yuridik terminlarning shakllanishi, ularning morfologik tuzilishi va til tizimiga moslashuvi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbek va ingliz tillari genealogik, tipologik va struktur jihatdan turli tillar bo'lib, bu holat yuridik terminlarning yasash mexanizmlarida ham o'z aksini topadi. O'zbek tili agglutinativ xususiyatga ega bo'lib, unda affiksatsiya asosiy so'z yasash vositasi sanaladi. Ingliz tili esa flektiv-analitik xususiyatlari bilan ajralib turadi va unda konversiya, kompozitsiya, qisqartmalar va lotin-fransuz kelib chiqishidagi affikslar faol ishlatiladi. Gazeta diskursida bu farqlar yanada yaqqol ko'zga tashlanadi, chunki ommaviy axborot vositalari tili bir vaqtning o'zida ham rasmiylik, ham ommaboplik talablariga javob berishi lozim. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, yuridik terminlar ko'pincha maxsus soha vakillari uchungina tushunarli bo'lgan murakkab birliklar sifatida qoraladi. Gazeta matnlarida esa bu terminlar keng omma uchun moslashtiriladi, soddalashtiriladi yoki yangi morfologik shakllarda qo'llaniladi. Natijada terminlarning semantik va struktur o'zgarishlari yuz beradi. Bu jarayonni ilmiy asosda tahlil qilish, ayniqsa, o'zbek va ingliz tillari misolida qiyosiy o'rganish hozirgacha yetarli darajada amalga oshirilmagan. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek va ingliz gazetalarida yuridik terminlarning morfologik shakllanish mexanizmlarini aniqlash, ularni qiyosiy jihatdan tahlil qilish va umumiy hamda farqli jihatlarini ko'rsatishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun bir nechta vazifalar belgilandi: gazeta diskursida faol qo'llanilayotgan yuridik terminlarni aniqlash, ularning morfologik tuzilishini tahlil qilish, so'z yasash usullarini tasniflash va ikki til materiallari asosida qiyosiy xulosalar chiqarish. Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek va ingliz tillaridagi markaziy va nufuzli gazetalar tanlandi. Predmet esa ushbu gazetalar matnlarida uchraydigan yuridik terminlarning morfologik shakllanish jarayonidir. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, xususan, terminologiya, qiyosiy tilshunoslik va diskurs tahlili sohalari uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega bo'lishi kutiladi.

Adabiyot tahlili

Yuridik terminologiya masalasi tilshunoslikda uzoq yillardan buyon o'rganib kelinayotgan mavzulardan biridir. Terminologiya nazariyasining shakllanishida V.V. Vinogradov, D.S. Lotte, E. Vüster kabi olimlarning ishlari muhim o'rin tutadi. Yuridik terminlarning shakllanishi terminologik tizimning ichki qonuniyatlariga bo'ysunishini ta'kidlagan holda, V. V. Vinogradov terminlar umumtil birliklaridan farqli ravishda qat'iy mantiqiy tuzilishga ega ekanini ko'rsatadi va ularning ommaviy axborot vositalarida qo'llanishi

jarayonida semantik va struktur moslashuv yuz berishini qayd etadi. Terminologiya nazariyasining asoschilaridan biri hisoblangan D. S. Lotte yuridik terminlar ko'pincha affiksatsiya va so'z birikmalari orqali shakllanishini, ayniqsa rasmiy va yarim rasmiy diskurslarda bu usullar ustunligini ilmiy asoslab bergan. Ularning tadqiqotlarida terminning aniqligi, bir ma'noliligi va tizimliliigi asosiy mezon sifatida qaraladi. Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda terminlarning real diskursda, xususan, ommaviy axborot vositalarida qo'llanishi alohida e'tiborga olinmoqda.

O'zbek tilshunosligida yuridik terminologiya masalalari asosan terminologik tizim, so'z yasash va tarjima muammolari doirasida o'rganilgan. O'zbek terminologiyasining shakllanishi va rivoji haqida olib borilgan tadqiqotlarda affiksatsiya, qo'shma so'zlar va so'z birikmalarining roli alohida ta'kidlanadi. Ayrim olimlar yuridik terminlarning ko'pchiligi rus tili orqali kirib kelganini, mustaqillikdan so'ng esa milliy asosda yangi terminlar yaratilayotganini qayd etadilar. Biroq gazeta diskursida bu terminlarning qanday morfologik shakllarda qo'llanilishi masalasi yetarlicha yoritilmagan.

Ingliz tilshunosligida esa yuridik til alohida subdiskurs sifatida keng tadqiq etilgan. Legal English tushunchasi doirasida huquqiy matnlarning leksik va morfologik xususiyatlari, terminlarning lotin va fransuz manbalari, qisqartmalar va konversiya jarayonlari chuqur tahlil qilingan. Shu bilan birga, ingliz gazetalarida yuridik terminlarning ishlatilishi rasmiy huquqiy hujjatlarga nisbatan ancha moslashuvchan ekani ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqotchilar gazeta tilida terminlarning soddalashtirilishi, ba'zan esa umumtil birliklariga yaqinlashishini ta'kidlaydilar.

Qiyosiy tadqiqotlar doirasida o'zbek va ingliz tillarining yuridik terminologiyasi kamroq solishtirilgan. Mavjud ishlarda asosan tarjima muammolari, ekvivalentlik va semantik moslik masalalari ko'rib chiqiladi. Morfologik shakllanish mexanizmlarini gazeta diskursi misolida qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar deyarli uchramaydi. Bu holat mazkur maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi. Shuningdek, diskurs tahlili nuqtayi nazaridan olib borilgan tadqiqotlarda gazeta matnlarining o'ziga xosligi, unda terminlarning stilistik moslashuvi masalasi muhim ekanligi qayd etiladi. Yuridik terminlar gazeta matnida ko'pincha izohlanadi, sinonimik birliklar bilan almashtiriladi yoki qisqartirilgan shaklda beriladi. Bu jarayon morfologik shakllanishga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yuridik terminologiya bo'yicha ko'plab nazariy va amaliy tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, o'zbek va ingliz gazetalarida terminlarning morfologik shakllanish mexanizmlarini qiyosiy o'rganish masalasi ochiq qolmoqda. Mazkur maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodologiya

Tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Asosiy metod sifatida qiyosiy-tahliliy usul tanlandi, chunki u ikki til materiallarini tizimli ravishda solishtirish imkonini beradi. Tadqiqot materiali sifatida so'nggi yillarda chop etilgan o'zbek va ingliz gazetalarining yuridik mazmundagi maqolalari tanlab olindi. Yuridik diskursni tahlil qilishda qiyosiy va korpusga asoslangan metodlarning samaradorligini asoslab bergan P. Tiersma huquqiy terminlarni real matnlar, xususan, gazeta va ommaviy axborot vositalari materiallari asosida o'rganish zarurligini qayd etadi. Korpus hajmi taxminan teng bo'lishiga e'tibor qaratildi, bu esa statistik taqqoslash uchun qulaylik yaratdi. Dastlab, tanlangan gazeta matnlaridan yuridik terminlar ajratib olindi. Bu jarayonda huquqiy tushunchalarni ifodalovchi, qonunchilik, sud, jinoiy va fuqarolik huquqiga oid birliklar e'tiborga olindi. Keyin ushbu terminlar morfologik jihatdan tahlil qilinib, ularning yasash usullari aniqlashtirildi. O'zbek tili uchun affiksatsiya, qo'shma so'zlar va so'z birikmalari asosiy mezon sifatida olindi. Ingliz tili uchun esa prefiksatsiya, suffiksatsiya, konversiya, kompozitsiya va qisqartmalar tahlil qilindi. Ingliz tilidagi yuridik terminlarning morfologik shakllanishida konversiya va

kompozitsiyaning yetakchi oʻrni haqida D. Crystal keng qamrovli tahlil olib borib, statistik metodlar orqali terminlarning diskursga moslashuvini aniqlash mumkinligini koʻrsatadi. Deskriptiv metod terminlarning real qoʻllanish holatini tavsiflashda qoʻllanildi. Bu usul orqali terminlarning gazeta matnidagi funksional xususiyatlari, ularning stilistik moslashuvi va kontekstual maʼnolari aniqlashtirildi. Shuningdek, statistik metod yordamida turli morfologik shakllanish usullarining nisbiy chastotasi hisoblandi. Bu natijalar qiyosiy jadval va diagrammalar orqali vizual tarzda ifodalandi.

Metodologiyaning muhim jihatlaridan biri kontekstual tahlildir. Har bir termin faqat alohida birlik sifatida emas, balki matn kontekstida koʻrib chiqildi. Bu yondashuv terminning gazeta diskursidagi real funksiyasini aniqlash imkonini berdi. Masalan, ayrim terminlar rasmiy huquqiy hujjatlardagi shaklidan farqli ravishda soddalashtirilgan yoki qisqartirilgan holda qoʻllanilishi aniqlandi. Shuningdek, qiyosiy-lingvokulturologik yondashuv ham qoʻllanildi. Chunki yuridik terminlarning shakllanishi nafaqat til tizimi, balki huquqiy madaniyat va jurnalistik anʼanalar bilan ham bogʻliq. Oʻzbek gazetalarida terminlarning milliylikka moslashtirilishi, ingliz gazetalarida esa tarixiy-lotin asoslarning saqlanib qolishi bu yondashuv orqali izohlandi. Metodologiyaning ishonchliligini taʼminlash maqsadida bir nechta manbalar solishtirildi va natijalar bir-birini tasdiqlashi tekshirildi. Shu tariqa tadqiqot ilmiy asoslangan va tizimli yondashuvga tayangan holda amalga oshirildi.

Natijalar va tahlil

Tahlil natijalari oʻzbek va ingliz gazetalarida yuridik terminlarning morfologik shakllanishida sezilarli farqlar mavjudligini koʻrsatdi. Oʻzbek gazetalarida yuridik terminlar asosan affiksatsiya yoʻli bilan yasaladi. Masalan, *“javobgarlik”*, *“huquqbuzarlik”*, *“sudlov”*, *“ayblanuvchi”* kabi terminlarda *-lik*, *-chi*, *-uvchi* affikslari faol qoʻllaniladi. Bu holat oʻzbek tilining agglutinatib tabiatiga mos keladi.

Ingliz gazetalarida esa terminlar koʻpincha konversiya va kompozitsiya orqali shakllanadi. Masalan, *“appeal”*, *“charge”*, *“sentence”* kabi birliklar feʼl va ot shaklida bir xil koʻrinishda qoʻllaniladi. Shuningdek, *“law enforcement”*, *“court ruling”*, *“legal framework”* kabi qoʻshma birliklar keng tarqalgan. Qisqartmalar ham ingliz gazetalarida faol ishlatiladi, masalan, *“EU law”*, *“UN resolution”*.

Jadval 1.

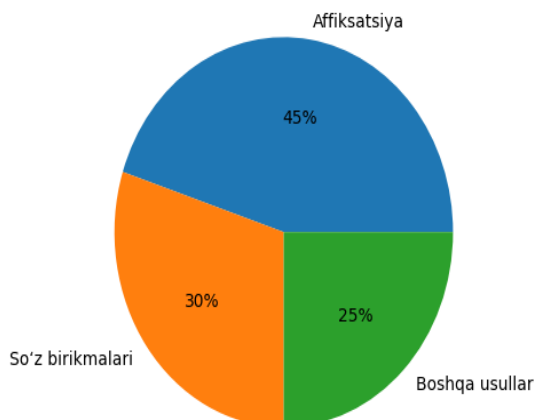
Oʻzbek va ingliz matbuot diskursi asosida aniqlangan asosiy morfologik shakllanish usullari qiyosiy tahlili

Morfologik usul	Oʻzbek gazetalarida	Ingliz gazetalarida
Affiksatsiya	Juda faol (-lik, -chi)	Cheklangan (suffixlar)
Konversiya	Deyarli yoʻq	Juda faol
Kompozitsiya	Oʻrtacha	Juda faol
Qisqartmalar	Kam	Juda faol
Soʻz birikmalari	Faol	Faol

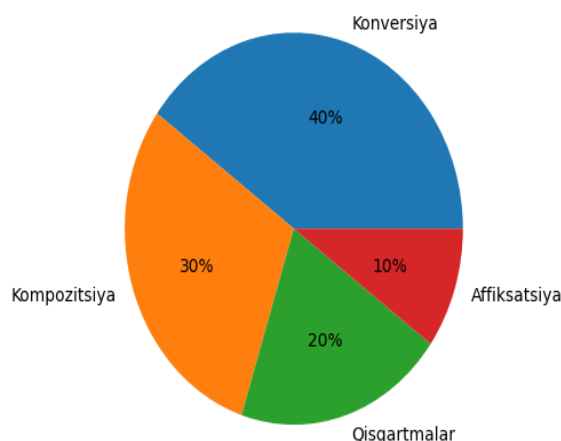
Jadvaldan koʻrinib turibdiki, har ikki tilda soʻz birikmalari muhim oʻrin tutadi, biroq qolgan usullar boʻyicha sezilarli farqlar mavjud. Bu farqlar gazeta diskursining til tizimi va auditoriya talablari bilan bogʻliq.

Diagramma

O'zbek gazetalarida yuridik terminlarning shakllanishi

Ingliz gazetalarida yuridik terminlarning shakllanishi

Diagrammadan ko'rinadiki, o'zbek gazetalarida affiksatsiya yetakchi o'rinni egallaydi, ingliz gazetalarida esa konversiya asosiy mexanizm hisoblanadi. Bu holat ikki tilning morfologik tizimidagi farqlarni yana bir bor tasdiqlaydi. Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash joizki, gazeta diskursida terminlarning morfologik shakllanishi ularning tushunarligiga bevosita ta'sir qiladi. O'zbek gazetalarida affiksatsiya orqali yasalgan terminlar ko'pincha umumtil birliklariga yaqin bo'lib, o'quvchi uchun nisbatan tushunarli. Ingliz gazetalarida esa qisqartmalar va konversiya ba'zan maxsus bilim talab qiladi, bu esa auditoriyaga bog'liq ravishda qiyinchilik tug'dirishi mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz gazetalarida yuridik terminlarning morfologik shakllanish mexanizmlari tilning tipologik xususiyatlari va jurnalistik an'analar bilan chambarchas bog'liq. O'zbek gazetalarida affiksatsiya va so'z birikmalari ustun bo'lsa, ingliz gazetalarida konversiya, kompozitsiya va qisqartmalar yetakchi o'rin egallaydi. Mazkur farqlar yuridik terminlarning gazeta diskursidagi funksional moslashuvini belgilaydi. O'zbek tilida terminlar ko'proq izohli va ochiq shaklda berilsa, ingliz tilida ixchamlik va iqtisodiylik tamoyili ustuvor hisoblanadi. Bu holat tarjima jarayonida ham e'tiborga olinishi lozim. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflarni bildirish mumkin: birinchidan, o'zbek gazeta tilida yuridik terminlarni standartlashtirish jarayonida ularning morfologik shaffofligiga e'tibor qaratish zarur; ikkinchidan, ingliz tilidan tarjima qilinayotgan yuridik materiallarda konversiya va qisqartmalarni izoh bilan berish maqsadga muvofiq; uchinchidan, kelgusida tadqiqotni boshqa tillar va boshqa ommaviy axborot vositalari misolida kengaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vinogradov V.V., Til va termin masalalari, Rossiya, Moskva, Nauka nashriyoti, 1980, B: 112–115
2. Lotte D.S., Ilmiy va texnik terminologiya asoslari, Rossiya, Moskva, Nauka nashriyoti, 1971, B: 87–90
3. Crystal D., The Cambridge Encyclopedia of the English Language, Buyuk Britaniya, Kembrij, Cambridge University Press, 2003, B: 364–368.
4. Tiersma P., Legal Language, AQSh, Chikago, University of Chicago Press, 1999, B: 56–

60.

5. Ko'chimov Sh. Yuridik til nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, 2013. –125 b.

6. Usmonova Sh. “Gazeta diskursi: vazifalar va konstruktiv tamoyil” maqola.,2024.